

Leoparden 14 Växjö kommun

Antikvarisk konsekvensbeskrivning

Rapport 2023-01-16.

Handläggare: Daniel Melchert, bebyggelseantikvarie

certifierad sakkunnig avseende kulturvården, certifikat SCI 1304-16, behörighet: K.

Innehåll

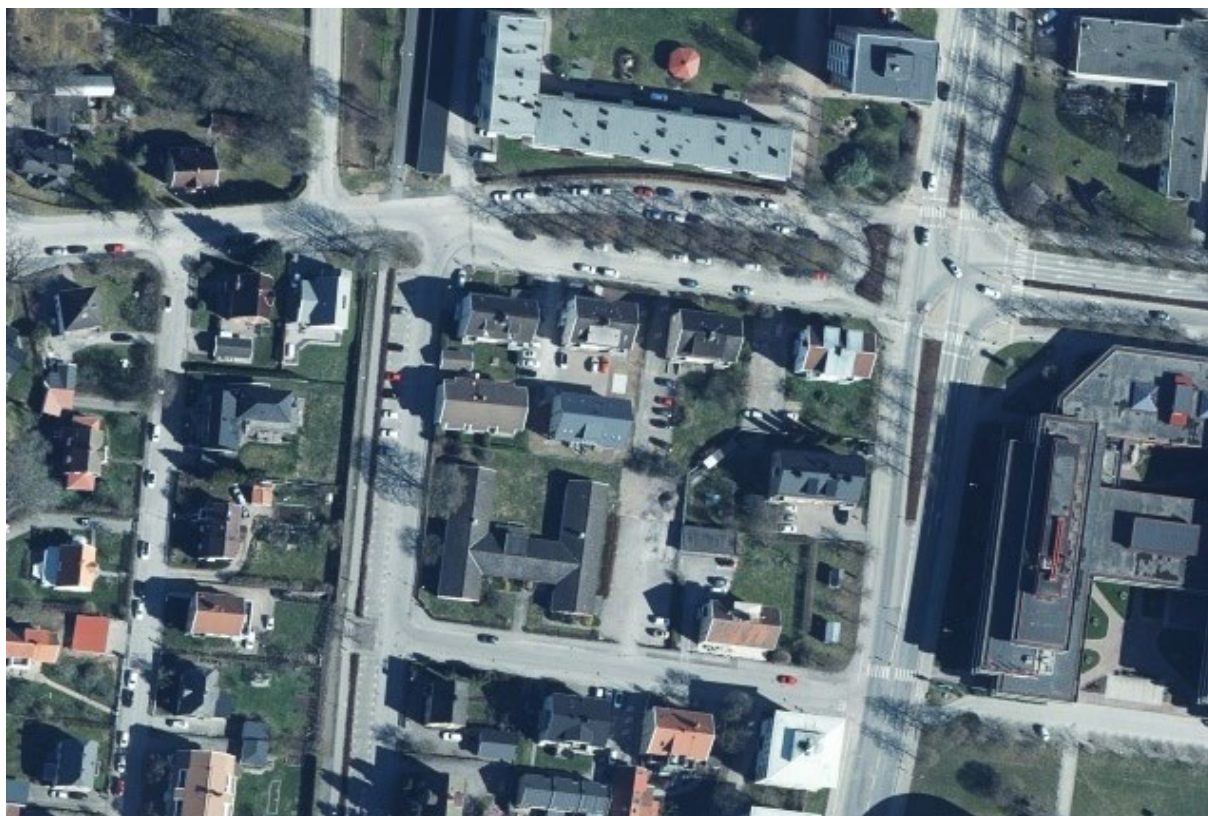
Sammanfattning.....	2
Uppdraget.....	3
Historik	3
Beskrivning	6
Kulturhistorisk värdebeskrivning.....	9
Föreslagna åtgärder.....	10
Konsekvensbeskrivning kulturmiljö.....	10
Antikvarisk bedömning.....	11

Sammanfattning

Kvarteret Leoparden är beläget precis utanför Växjöns historiska centrum och dess rutnätsplan. I öster går den nord-sydliga Liedbergsgatan, som utgör en av stadens två infartsvägar från norr. Öster om denna kommer centrum med en gatu- och kvartersstruktur som huvudsakligen härstammar från 1830-/40-talet och återuppbyggnaden efter stadsbranden 1843. Den närmaste bebyggelsen i öster utgörs av en större kontors- och förvaltningsbyggnad uppförd kring 1970 i brutalistisk stil och söder om denna stadsbiblioteket från 1966 med cirkelformad tillbyggnad från 2003.

I norr ansluter en stump av Norra Esplanaden, utformad som en återvändsgränd med trädplantering i mitten, och norr därom ett område med flerbostadshus i tre till sex våningar uppförda kring 1960. I väster gick tidigare smalspårsbanan Växjö-Västervik. Trafiken nedlades på 1980-talet och banan revs i början av 2000-talet. I dag används den tidigare bansträckningen som asfalterad gång- och cykelväg. Väster om bansträckningen är det blandad villabebyggelse. Kvarteret i söder, Elden norra, är liknande Leoparden men här har det skett en mer omfattande nybyggnation med fyra vånings punkthus ut mot Liedbergsgatan.

Bebyggelsen som omger kvarteret Leoparden är således väldigt blandad, både till användning, skala och utformning. Kvarteret Leoparden domineras av mindre flerbostadshus i två våningar, uppförda i mitten av 1900-talet och med två likartade hus tillkomna som förtätning under senare år (2000-talet). Här finns även en enplansbyggnad (tidigare vårdcentral) med tillhörande parkeringsyta på fastigheten Leoparden 14 tillkommen i början av 1970-talet. Denna byggnad avses rivas och ersättas med tre flerbostadshus. Befintlig bostadsbebyggelse har ett visst kulturhistoriskt värde avseende skala, proportioner, utformning och placering. Exploatering av fastigheten Leoparden 14 bedöms ur antikvarisk synpunkt som möjlig med hänsyn tagen till kvarters- och gatustruktur samt den befintliga bostadsbebyggelsens karaktärsdrag.

Kvarteret Leoparden i bildens mitt med Leoparden 14 i kvarterets sydvästra hörn. © Lantmäteriet.

Uppdraget

Denna konsekvensbeskrivning behandlar hur ny bebyggelse inom fastigheten Leoparden 14 påverkar kulturhistoriska värden inom i första hand kvarteret Leoparden och i andra hand omgivande bebyggelse samt eventuell påverkan av kvarters- och gatustruktur.

Konsekvensbeskrivningen är upprättad i januari 2023. Till grund för konsekvensbeskrivningen ligger Skissförslag bostäder och parkeringsgarage upprättat av Möller Arkitekter daterat 2022-12-01.

Syftet med uppdraget är att:

- utreda vad det finns för kulturhistoriska värden i kvarteret Leoparden och närområdet.
- utreda hur föreslagen ny bebyggelse i skala, volym, utformning och placering förhåller sig till befintlig struktur och arkitektur.
- utreda huruvida förändringar påverkar kulturmiljön och i vilken grad.

Byggherre/fastighetsägare: GBJ bygg.

Fastighet: Leoparden 14.

Bedömningsunderlag:

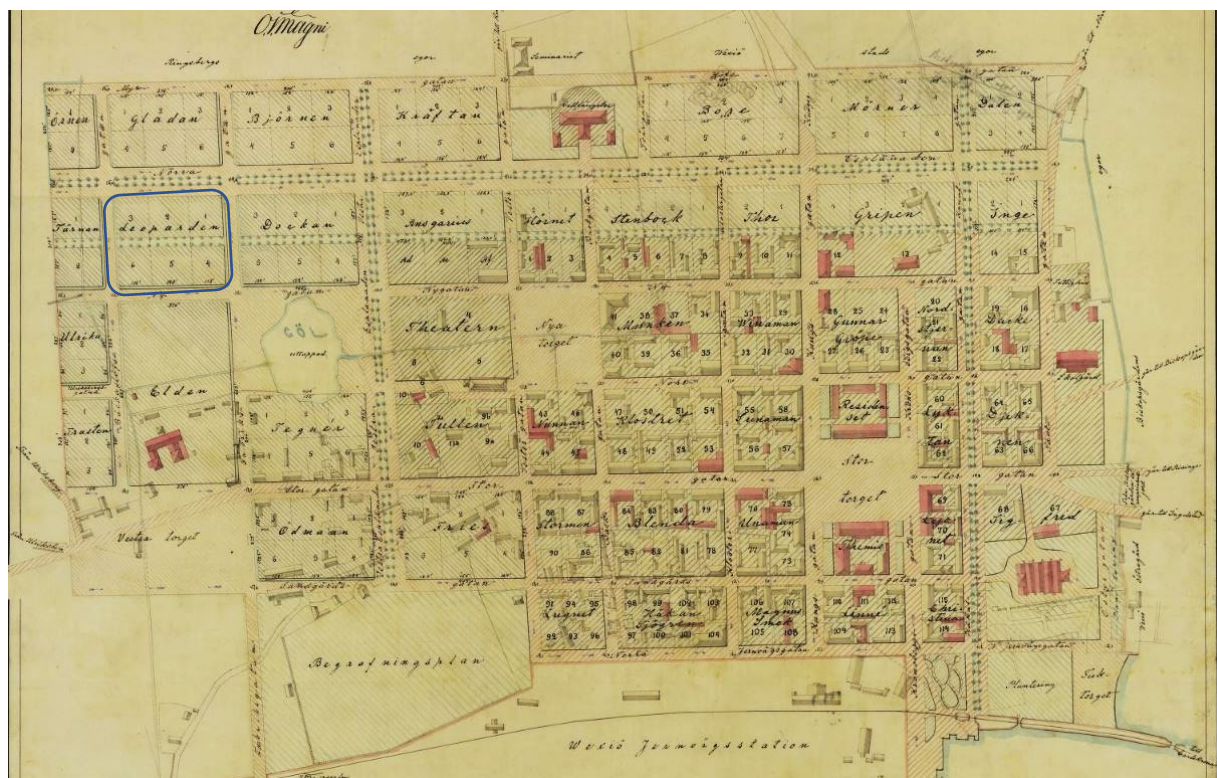
- Skissförslag bostäder och parkeringsgarage, Möller Arkitekter 2022-12-01
- Kulturmiljöhistorisk inventering och bedömning Leoparden 14, Växjö, Mats Edström, Barup & Edström Arkitektkontor AB
- Detaljplan kv Leoparden, Växjö kommun
- Ritningar Leoparden 14, Växjö kommun
- Kartor, Lantmäteriet
- Engfors, Christina (red.), *Folkhemmets bostäder 1940–1960*: [svenskt bostadsbyggande under 1940- och 50-talen], Arkitekturmuseet, Stockholm, 1987
- Regionalt kulturmiljöprogram, <https://www.lansstyrelsen.se/kronoberg/samhalle/kulturmiljo/kulturmiljoprogram.html>
- Besök på plats, januari 2023

Historik

Kvarter Leoparden med flera andra omgivande kvarter ses första gången på en karta från 1878. Planmönstret med strikt genomförd rutnätsplan är en fortsättning av de äldre regleringsplaner som upprättades för Växjö redan i mitten av 1600-talet efter stadsbrand och som fick efterföljare under 1830-/40-tal, också då efter stadsbränder. På 1870-talet fanns ingen bebyggelse och kvarteret är ritat med en genomkorsande allé i öst-västlig riktning lika som övriga kvarter österut. Denna allé var den äldre stadens gräns norrut och vägsträckningen rakt genom kvarter kom aldrig till utförande. I stället anlades Norra Esplanaden norr om kvarteren. Denna finns också med i kartan med dubbel trädplantering i mitten. Kvarteret Leoparden kom i princip att anläggas så som kartan från 1878 angav.

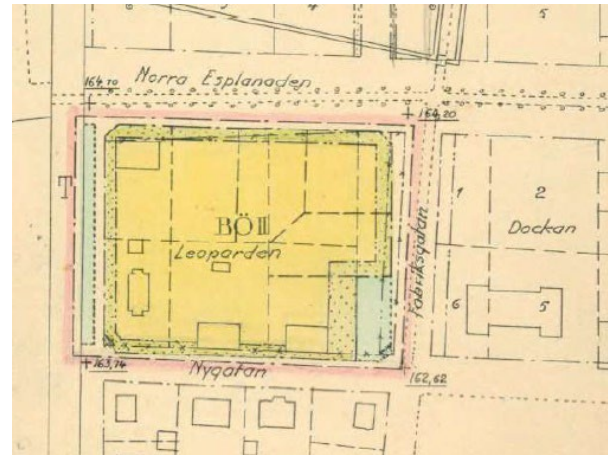

Ljunggrens atlas 1855. © Lantmäteriet. Växjös rutnätsplan i mitten av 1800-talet.

Karta 1878. © Lantmäteriet. Här har det skett en stor utvidgning åt väster och norr. Kvarteret Leoparden markerat.

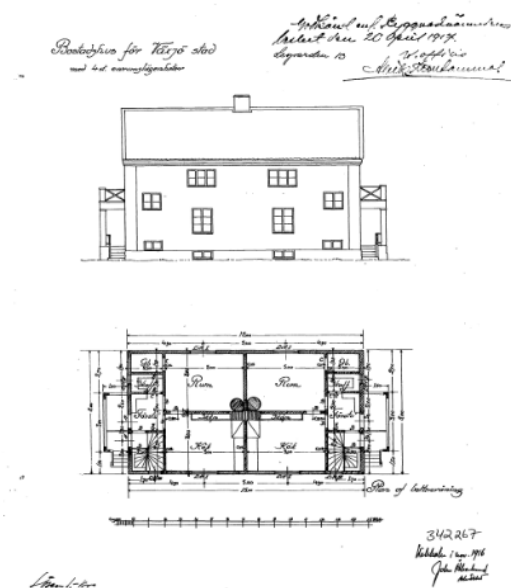
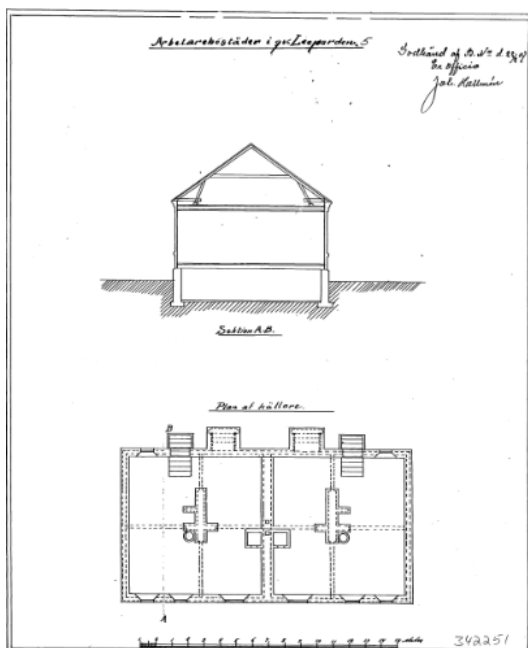
1895 öppnade den smalspåriga banan Växjö-Klavreström med dragning just väster om kvarteret Leoparden. Nästa planläggning skedde 1907–11 genom arkitekt Nils Gellerstedt med en i väster mer terränganpassad plan med mjukt svängda gator och planerad villabebyggelse som skiljer sig från det äldre kvartermönstret och gatunätet. I söder, kvarteret Elden, fanns Växjö Tändsticksfabrik, och i kvarteret Leoparden ses ett hus i södra delen av kvarteret – nuvarande fastigheten Leoparden 14. Tändsticksfabriken i kvarteret Elden brann ner 1922 och kvarteret har därefter delats i två: Elden Norra och Elden Södra. I väster tillkom som planerat villabebyggelse.

Plan från 1907-11 (vänster) med kvarteret Leoparden markerat. En tomt bebyggd. Stadsplan för kvarteret Leoparden 1946 (höger). Fyra tomter bebyggda.

1946 upprättades en första "modern" stadsplan med planbestämmelser för kvarteret Leoparden genom arkitekt Thure Bergentz i Stockholm. Vid denna tid var Bergentz anställd vid Stockholms stads stadsplanekontor, men han hade tidigare varit länsarkitekt i Blekinge, Kalmar och Kronobergs län. Kvarteret är i planen indelat i åtta tomter och föreskriver öppet byggnadsätt (dvs friliggande bostadshus) i maximalt två våningar och till en höjd av 7,5 meter. Tak skulle ha en lutning av maximalt 30°. Planen medgav att 20% av tomt fick bebyggas. Mot gata är prickad förgårdsmark som inte fick bebyggas.

Fyra av de åtta tomterna var vid planens upprättande redan bebyggda: ett hus vardera på nuvarande Leoparden 7 och 12 samt två hus på nuvarande Leoparden 14, som då var delad i två tomter. Det ena huset på Leoparden 14 kunde ses redan på Gellerstedts plan från 1907-11 och var då alldeles nybyggt. Det var en enplansbyggnad med "arbetarbostäder". Den andra byggnaden, troligen också för arbetare då den innehöll fyra enrumslägenheter, ritades av arkitekten John Åkerlund (mest känd för arbeten åt STF och Boliden AB) i Stockholm 1916. Detta var ett tvåvåningshus med entré via gavlarna. Man får väl tänka sig att dessa arbetarbostäder i första hand var avsedda för anställda vid närbelägna tändsticksfabriken, då stadens största arbetsgivare.

Arbetarbostäder från 1907 respektive 1916 i kvarteret Leoparden (nuvarande Leoparden 14).

Husen på Leoparden 7 och 12 var nybyggda 1946 och de övriga fyra husen på Leoparden 8, 9, 10 och 11 tillkom före 1952. Samtliga var mindre flerbostadshus i två våningar. Kring 1970 revs de äldre arbetarbostäderna och de två tomterna slogs samman till en fastighet: Leoparden 14. Här byggdes 1974 en vårdcentral. Byggnaden används inte längre för detta ändamål. På Leoparden 7 och 8 har det under 2000-talet gjorts förtätningar med mindre flerbostadshus i två våningar, liknande de befintliga.

Leoparden 14 från drönarfoto.

Beskrivning

Kvarteret Leoparden består av sju fastigheter med ett litet utsparat område i kvarterets sydöstra hörn som redan i stadsplanen 1946 är utlagt som "park, allmän plats". Här finns två små byggnader för el/tele, vilket väl motiverat denna lilla grönyta ut mot Liedbergsgatan.

De ursprungliga bostadshusen, uppförda cirka 1945–50, är i två våningar med centralt trapphus och två till tre lägenheter per våningsplan. Fasader (där de inte tilläggsisolerats) är putsade och avfärgade i ljusa pastellfärger, fönster (bytta) är merendels en- och tvålufts men något treluftsförekommer också. Flera av husen har slätputsade dörr- och fönsteromfattningar, avfärgade vitt. Sockel/källarvåning är avfärgad i avvikande kulör (mest grå). Fasader är i stort sett symmetriska med entré mitt på långsida mot gata (samtliga dörrar bytta) och flera av husen har utvändigt källarnedgång i gavel. Balkonger är utanpåliggande och finns huvudsakligen på baksida mot gård. Husen har sadeltak med cirka 25–30° lutning. Takmaterial är mestadels betongpannor, takkupor förekommer framför allt på baksida. Murade skorstenar finns i nock.

Norra Esplanaden med Leoparden 7, 8, 9, 10.

Liedbergsgatan med Leoparden 11, 10.

På Leoparden 7 och 8 har det under 2000-talet gjorts förtätning med vardera ett bostadshus mot baksida/gård. Dessa är i skala och utformning tämligen anpassade till befintlig bostadsbebyggelse.

Leoparden 14 är sedan 1974 bebyggd med en enplansbyggnad, uppförd som vårdcentral. Denna har en H-formad planform. Fasader är av mexitegel murat i löpförband. Fönster är enlufts, brunmålade. Gavelrösten är brunmålade lockpanel. Sadeltak av cirka 25° lutning är lagt med tvåkupiga betongpannor. Entréparti är ändrat med utbyggt vindfång och utbytt dörr. Avvattning samt vindskivor i plåt är rödmålade lika som vindfång. Detta är inte ursprunglig färgsättning. Byggnaden är utom vindfång och nämnd färgsättning i ursprungligt utförande. Öster om byggnaden finns en hårdgjord yta med bilparkering.

Leoparden 14 med fasad och entré mot söder.

Leoparden 14 med fasad mot väster.

Mark och grönytor inom kvarteret Leoparden domineras av hårdgjorda ytor (mestadels för bilparkering) och gräsmatta. Växtlighet består till stor del av städsegröna buskar (olika barrväxter, lagerhägg, rhododendron) med inslag av hortensia, hamlade fruktträd samt olika lövfällande häckar och träd. Tomtomgärningar består av spjälstaket, järnstaket, nätstaket och häckar. Inom kvarteret finns komplementbyggnader i form av garage, miljö-/sophus, förråd samt nämnda byggnader för el/tele.

Hortensia och pelartujor i kvarteret Leoparden.

Öster om kvarteret Leoparden går den rätt hårt trafikerade Liedbergsgatan och öster om denna finns ett stort kontorskomplex i kvarteret Dockan uppfört kring 1970. Arkitekt är troligen Bent Jörgen Jörgensen som var verksam i Växjö vid denna tid och som också ritat Stadshuset i Vetlanda i likartad stil och vid samma tid (1967). Det är en modernistisk arkitektur i betong, tegel och skivmaterial. Stilistiskt får det räknas som något slags brutalism. Söder om kontorsbyggnaden i kvarteret Dockan ligger stadsbiblioteket på en tomt som på äldre kartor angavs som göl. I stadsplan 1907-11 är det ett kvarter anpassat till rutnätplanen och utlagt som park. Här uppfördes på 1960-talet stadsbiblioteket, även det en modernistisk byggnad med uppenbart klassicistiska drag. Arkitekt var Jüri Erik Uluots.

Kontorskomplex i kvarteret Dockan och stadsbiblioteket.

I söder ansluter kvarteret Elden Norra med en likartad utformning som kvarteret Leoparden. Detta var tidigare del av ett större fabriksområde för Växjö Tändsticksfabrik. Bebyggelsen består av villor i väster, mindre flerbostadshus mot norr och relativt nybyggda punkthus i fyra våningar mot Liedbergsgatan.

Kvarteret Elden Norra från Liedbergsgatan.

I väster finns en markant landhöjning med terränganpassad stadsplan från början av 1900-talet. Här är det byggt villor från 1910-tal med vissa senare tillskott. Husen har en heterogen utformning, speglade sin tillkomsttid. De är i en våning och ligger på förhållandevis stora tomter.

Området norr om Norra Esplanaden var obebyggt fram till cirka 1960 då ett område med flerbostadshus uppfördes. Det är dels trevånings lamellhus, dels sexvånings punkthus ut mot Liedbergsgatan. Husen är tilläggsisolerade och inklädda med något gult och rött tegelimiterande material. Området är planerat och bebyggt som en enhet, vid samma tidpunkt och av samma byggherre (HSB, Riksbyggen, allmännyttan eller sammanslutning av lokala byggföretag/byggmästare).

Folkungagatan med villabebyggelse från tidigt 1910-tal.

Kvarteret Gladan med flerbostadshus från cirka 1960.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Kvarteret Leoparden ligger strax utanför Riksintresse för kulturmiljövården, men gränsen ska väl inte ses som allt för strikt. Som uttryck för riksintresset finns ”*det sena 1800-talets esplanadstad med tillväxt mot /.../ väster*”. Detta har bäring på kvarteret Leoparden, som ritades ut på karta kring 1875 med trädbevuxen esplanad i norr. Kvarteret är infogat i den rutnätsplan som varit gällande för Växjö sedan stadsbränder på 1600-talet och senare. Såväl kvarteret som omgivande gator följer rutnätsplanens strikta geometri. Kvarteren och gatustrukturen i norr och väster följer helt andra och senare planeringsideal, präglade av sin tid.

Bebyggelsen inom kvarteret Leoparden är inte skyddade i detaljplan och har heller inte sådana kulturhistoriska värden att det skulle vara motiverat med skydd. Den äldre bostadsbebyggelsen, cirka 1945–50, har en tidstypisk gestaltning med relativt likartade tvåvåningshus, symmetri, ljusa putsfasader och sadeltak. Husen ligger indragna från gata men är orienterade efter gatunätet utan att följa stenstadens slutna kvartersbebyggelse. Det är snarast en form av hus i park-lösning med friliggande huskroppar orienterade i nord-sydlig riktning med relativt grönskade gårdar. Merparten av husen har genomgått ändringar så att ytskikt generellt är bytta, medan skala, proportioner och placering är intakt.

Leoparden 14 kan betraktas som en tidstypisk offentlig anläggning från 1970-talet. Så här byggdes många vårdcentraler, daghem, frikyrkor och liknande anläggningar vid denna tid. Byggnadskomplexet har visst kulturhistoriskt värde i sitt sammanhang. Under slutåren av miljonprogrammet (1965–75) avtog bostadsbyggandet och den storskaliga byggsektorn kom i allt högre grad att projektera och bygga olika typer av offentliga inrättningar: ålderdomshem, vårdinrättningar, skolor, daghem, badhus, köpcentrum med mera. Arkitektoniskt präglas byggnaden av låga huskroppar, standardiserade, enkla material och rationell byggteknik. Material som karakteriserar perioden är mexitegel, mörka snickerier och betongpannor. Även planteringar med mycket vintergrönt är tidstypiskt. Byggnaden/fastigheten bedöms inte som särskilt kulturhistoriskt värdefull. Det finns inte historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värden som skulle utmärka byggnaden.

- Det finns ett stort kulturhistoriskt värde i kvarters- och gatustrukturen, delvis med esplanadkaraktär (i norr).
- Det finns ett visst kulturhistoriskt värde i bostadsbebyggelsens skala, proportioner, gestaltning, placering på tomt och omgivande grönytor med gränsavskiljande planteringar/staket.

Föreslagna åtgärder

Före detta vårdcentral på Leoparden 14 rivs och ersätts med tre flerbostadshus. Lite förenklat kan man säga att fastigheten delas i fyra likvärdiga tomter med hus i tre och grönyta samt nedfart till underjordiskt garage på den fjärde. Även mellan husen blir det grönytor. De två husen med långsida ut mot Lärkgatan i söder blir i fyra våningar, huset inne på gården med gavel mot Lärkgatan i väster blir i tre våningar. Husen får en likartad gestaltning med rektangulär huskropp, balkonger över hörn, sadeltak av cirka 30° lutning och antydd symmetri även om entré inte ligger i husets mittaxel. Fasader hålls i ljusa kulörer med mörkare tak. Gestaltningmässigt ligger detta relativt nära befintlig bostadsbebyggelse i kvarteret Leoparden utan att vara pastischer. Huskropparna blir också något större än befintliga.

Konsekvensbeskrivning kulturmiljö

De antikvariska bedömningarna utgår från en allmänt giltig skala för de konsekvenser en förändring kan medföra:

- Stora negativa konsekvenser: uppstår när påverkan sker i kulturmiljö med höga bevarandevärden.
- Måttliga negativa konsekvenser: uppstår när viktiga värdebärare påverkas i mindre grad än ovan.
- Små negativa konsekvenser: uppstår när enstaka värdebärare av mindre betydelse påverkas eller tas bort och/eller påverkan sker i kulturmiljö med lägre bevarandevärden. Samband och strukturer kan även i framtiden uppfattas.
- Positiva konsekvenser: uppstår när kulturhistoriska samband och strukturer tydliggörs eller förstärks.
- Inga konsekvenser: ingen påverkan av befintliga kulturvärden.

Enligt Plan- och bygglagen ska vid planläggning *”bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till*

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan /.../” (PBL 2:6).

Med hänsyn till kulturvärden i kvarteret Leoparden och fastigheten Leoparden 14 bör exploatering i detta fall gå att förena med små negativa konsekvenser enligt ovan med hänsyn tagen till kvarters- och gatustrukturen.

Antikvarisk bedömning

Kvarters- och gatustruktur:

Ingen ändring av kvarters- och gatustruktur eller esplanadkaraktär i norr. Inga konsekvenser.

Skala, proportioner, gestaltning, placering:

Föreslagna hus blir större och högre än befintlig bebyggelse i kvarteret Leoparden, men avviker inte från nybyggda hus i kvarteret Elden Norra. Det är heller inget avvikande avseende området med tre- och sexvånings flerbostadshus i norr. Kvarteret Leoparden kan ses som något slags övergångszon mellan stenstadens kvartersbebyggelse i tre till fem våningar och senare årsringar med villabebyggelse och mer enhetliga områden med flerbostadshus från efterkrigstiden. Kvarteret får en mer heterogen karaktär med inslag av större hus, samtidigt som även befintlig byggnad (vårdcentral) avviker från skalan på kvarterets övriga tvåvåningshus. Små negativa konsekvenser.

Proportioner på nya hus följer i grunddragen de befintliga med rektangulära huskroppar och sadeltak. Hörn blir tydligt accentuerade genom kombination av indragna och utanpåliggande balkonger över hörn samt nedgrävda balkonger i takfall vid hörn. Små negativa konsekvenser.

Gestaltning avviker något från befintlig bebyggelse. Entré blir i nybyggda hus förskjuten från husets mittaxel och fasaderna på så vis asymmetriska. Det följer ändå ett gestaltningsmässigt schema styrd av fönstersättning med huvudsakligen liggande fönster i långsida och stående fönster i gavelsida. Husen har en enhetlig utformning vilket harmonierar med befintlig bebyggelse i kvarteret Leoparden. Inga konsekvenser.

Placering av nya hus fångar upp kvarterets struktur med obebyggd förgårdsmark, husens orientering och siktlinjer. Inga konsekvenser.

Grönytor:

Det finns enstaka äldre beskurna fruktträd ut mot Lärkgatan i söder och väster. Dessa har troligen hört till arbetarbostäderna som låg här innan vårdcentralen. Dessa bör gå att spara då de är ganska beskedliga i storlek. Det finns även ett större lövfällande träd av något exotiskt trädslag, troligen planterat i samband med byggnationen av vårdcentralen. Om denna äldre växlighet tas bort och ersätts bedöms det innebära små negativa konsekvenser.